

Hiria proiektu arkitektoniko gisa. Europako arrazionalismo berriaren inguruan

Unai Fernandez de Betoño *

“Arkitektura modernoa St. Louisen hil zen, 1972ko uztailaren 15ean, 15:32an (...). Pruitt-Igoe proiektu tamalgarriko bloke batzuei dinamitaz azken tiroa eman zitzaizenean”.

Charles Jencks (1)

Gako-hitzak:
Tendenza,
postmodernismo,
Italia,
Euskal Herria

Paradigma berria

XX. mendearen erdialdera jite modernoak hondoa jo zuen. Bigarren Mundu Gerra eta geroko berreraikuntza ez zen fisikoa soilik izan, kontzeptuala ere bai, halaberharrez. Kontserbazioaren eta zaintzearen etika mota berri bat sortu zen, etengabeko aurrerapenaren paradigma moderno eta heroikoa indargabetu zuena. Nostalgiaz harago, **hiriaren ulerkeria berri bat garatu zen Europan, hura proiektu arkitektoniko gisa aztertu eta proiektatu zuena**. Hiria arkitektura-kontua dela esateak sekulako ganoragabekeria iruditu dakiok arkitektoa ez denari, harentzat agerikoa baita hiria eraikiak, plazak eta kaleak badela, baina beren burua heroi modernotzat zuten garai hartako hainbat arkitekto funtzionalistarentzat —zeinenzat hirigintza erabileren bereizketa zorrotzean soilik oinarritzen baitzen— ideia berritzailea izan zen oso. Modernotasunaren berrirakurketa horrek, azken finean, arkitekturaren autonomia aldarrikatu zuen, hiri-morfologiaren esparrurako ekarpen erabakigarri gisa.

Neorrazionalismoa edo Tendenza

Euskal Herriko hiriak Mugimendu Modernoaren zonifikazio funtzionalistaren une gorena pairatzen ari zirenean, etxebizitza-poligono zein *grand ensemble* delako auzotzarren eraikuntzaren ondorioz, haize berritzailea heldu zen Italiako Padaniatik. 1966an, *L'architettura della città* (Hiriaren arkitektura) liburua argitaratu zuen Aldo Rossi arkitekto milandarrak, 35 urte zituela. Bertan, *Casabella Continuità* aldizkarian jada aurreratutako hainbat artikulutako ideiak sakonago garatu zituen. Liburuarekin hirigintzaren alor ideologikoa goitik behera irauli zuen. Hiriaren auzia batez ere ekonomiari zegokiola nahiko hedatuta zegoela, Rossik aldarrikatu zuen hirigintza gehienbat arkitektura arrazionalaren diziplinaren ardura zela. Ideia hura oinarri, tendenza izeneko mugimendua osatu zuen Rossik, Giorgio Grassi, Carlo Aymonino, Manfredo Tafuri edo Vittorio Gregotti arkitekto herrialdekideekin batera, besteak beste.

Konpromiso teorikoa

Arrazionalismo berriak sekulako garrantzia eman zion ideien munduari. Arkitekturako proiektua eta teoria zatietzak ziren, bat eta bakarra, mugimendu horren jarraitzaileen iritziz. Tendenzako kideen aburuz, arkitektura jarduera kulturala zen,

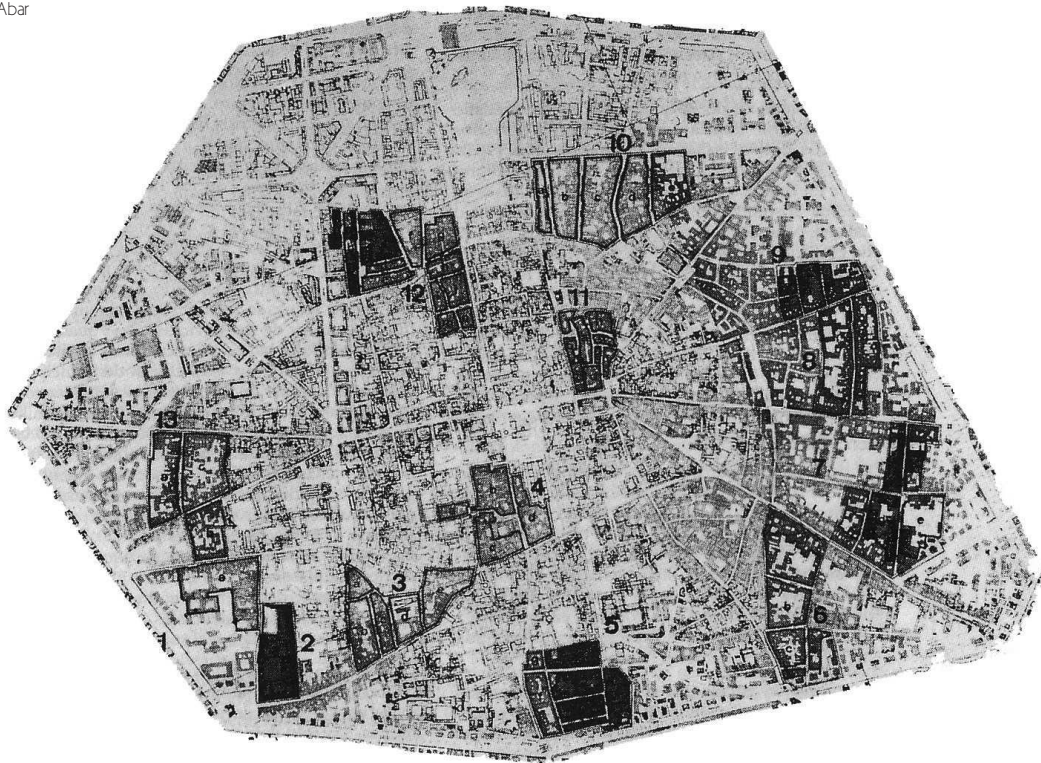
(1) Jencks, 1986: 9

eta haren sakoneko esanahia edo izateko arrazoia ulertzen eta azaltzen —transmititzen— saiatu ziren, maila profesionalean aritu baino lehen saiatu ere. Marxismotik gertuko ezkerreko pentsamoldetik, taldekide bakoitzak arkitekturaren teoria eta hiriaren balio kolektiboaren garrantzia azaltzeko liburu bana —gutxienez— argitaratu zuen. Jada aipatutako Rossiren liburuarekin batera, *Il territorio dell'architettura* (Gregotti, 1966), *La costruzione logica dell'architettura* (Grassi, 1967), *Teoria e storia dell'architettura* (Tafuri, 1968) edo *Il significato della città* (Aymonino, 1975) izan ziren arkitekturaren oinarriak jendarteari helarazteko aldarte berri horren idatzizko emaitzaren erakusgarri. Zaila da ulertzen garai hartako ekoizpen teorio eskerga gaur egungo ikuspegi eta kode pragmatikoetatik abiatuta. Argitaratutakoaren kantitateaz gain, edukia ere sarritan zaila da barneratzen, filosofiaren mundutik eratorritako hainbat metafora erabili baitziren arkitekturaren funtsa azaltzeko orduan. *L'architettura della città* erabat ulertzeko materialismo dialektikoan gutxieneko eskarmentua behar du irakurleak. Hori horrela ez bada, idazlana ikuspuntu nostalgiko, erromantiko, sentimental eta kontserbadore batetik ulertzeko arriskua dago —eta hala gertatu zen behin baino gehiagotan—, hortik ezin urrunago dagoenean Rossiren lana.

Oinarri objektiboak eta operatiboak

Rossiren iritziz, arkitektura ez da arte-kontu hutsa. Arkitekturara gerturatzerako uneen, artista bezala baino, **arkitektoa arte-historialariaren azalean jarri behar da, hiriaren historiatik erdietsiko baititu ondoren proiektua garatzeko tresna operatibo guztiak**. Rossiren ustez, beraz, ez luke ezberdintasun kualitatiborik egon behar arkitektura historikoaren eta arkitektura garaikidearen artean. Biak ala biak lirateke historiaren aurrerabidearen zati, hiri-bilakaeraren ondorio. Hortik dator eraikinen tipologiaren garrantzia hiriaren formaren edo morfologiaren garapenean. Arrazionalismo berriak tipoaren ideia —forma-egitura deskribatzen duen kontzeptua, Carles Martiren esanetan (2) —arkitektura ezagutzeko tresna objektibo gisa berreskuratu zuen. Tendenza osatu zutenek, hortaz, hiriaren osotasuna ulertze aldera, zatiaren garrantzia azpimarratu zuten. Horren kariatara, Rossik osagai autonomoko *zatikako* hiria izeneko kontzeptua ere aipatu zuen. Horrexegatik, hain zuzen, ohiko hirigintza-plan handinahiaren eta zonifikatzailearen

(2) Marti, 1993: 16

Hirigune historikoko esku-hartzeen kokapena. Boloniako PEEP. Pier Luigi Cervellati, 1973

aurrean, tamaina ertaineko eta txikiko hiri-proiektuaren balioa defendatu zuten 60ko eta 70eko hamarkadetako arrazionalista berriek, aurreko hirigintza-plangintza holistikoa —Plan Orokorraren bidez hiri osoa antolatu nahi zuena— kolokan jarritz. Beste era batera esanda, **eskala txikiagoko arkitektura-proiektuaren bidez nolabait *erreskatatu* nahi izan zuten hirigintza.**

Donostiako taldetxo

Euskal Herriko Unibertsitateko Arkitektura Goi Eskola Teknikoa sortu baino lehen, 1973 eta 1976 urteen bitartean, “Semanas críticas de arquitectura” izeneko jardunaldiak antolatu zituen Donostian Euskal Herriko Arkitektoen Elkargo Ofizialak, bai eta beste bizpahiru hitzaldi gogoangarri ere, batez ere Migel Garai eta José Ignacio Linazasoro arkitekto donostiarrak gidari. Hizlarien artean Rossi, Grassi eta Tafuri izan ziren, besteak beste (1). Hartueman biziaren ondorioz harreman sendoa sortu zen Italiako eta Euskal Herriko arkitektoen artean, maila pertsonalean zein arkitektonikoa.

Horren ondorioz gauzatutako arkitekturari dagokionez, Hego Euskal Herriko eraikuntzarik garrantzitsuenak hurrengo hauek izan zirela esan daiteke, herrialde bakoitzean bakarra aukeratuz gero: Gipuzkoan, Hondarribiko Txingudi ikastola (Migel Garai eta José Ignacio Linazasoro, 1974-1978); Nafarroan, Cordovillako jatetxea (Manuel Íñiguez eta Alberto Ustarroz, 1980); Araban, Arkautiko Ertzaintzaren igerilekua eta gimnasioa (Anton Lopez de Aberasturi eta Iñaki Galarraga, 1983-1984); eta Bizkaian, Muskizko Rigada auzoko zentroa (Javier Zenikazelaia eta Iñigo Saloña, 1985-1987). 70eko hamarkadaren amaieran —batez ere Gipuzkoan— eraikitako arkitektura *olatuaren gorenean egon zen,*

ezbairrik gabe. Eta arrakasta horren testuinguruan eraiki zen Donostiako Arkitektura Eskola berria. Hortik jaioko zen Euskal Herritik kanpoko inbidiak —batez ere *Arquitecturas bis* aldizkariaren orbitakoek— erabilitako *Donostiako taldetxo*a izendapen gutxiesgarria.

Metodotik estilora

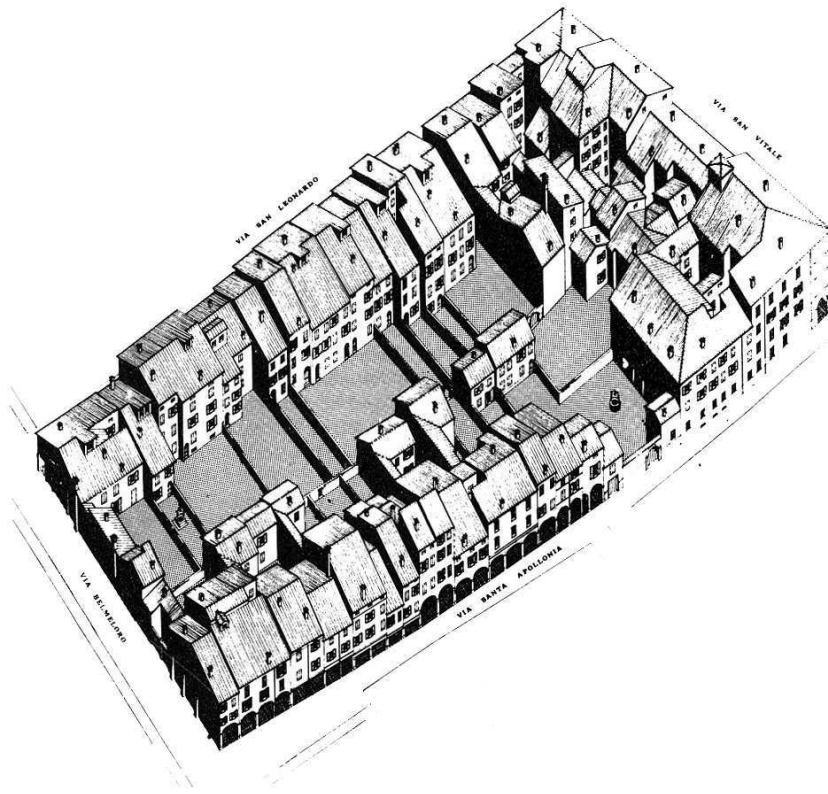
80ko hamarkadako azken lanetan, ordea, hasierako zorrotasun arrazionala lausotu egin zen, estilo postmodernistaren tik baldarren eta errepikakorren mesedetan. Hastapeneko metodologia moda itxurata bihurtu zen, estilo bilakatu zen. Gutxi balitz bezala, 1987an Robert Stern eta Mario Botta, arkitektura postmodernistaren artifizialkeriaren erakusgarri nabarmenetakoak, Donostian hitz egiteko gonbidatu zituzten. Hura gainbeheraren hasiera izan zen. Orduan erndu zen gerora arkitektura postmodernoa estigmatizatuko zuen hazi neokontserbadorea, estetizista, eta pastiche, modernotasunaren zein arrazionaltasunaren aurkakoa (2). **Esan daiteke aurreko ortodoxia modernoa beste ortodoxia neoklasizista batek ordezkatu zuela.** Arkitekturaren hezkuntzak ere pairatu zuen estilo-dogmaren inposatzea, eta kritika latzak ez ziren falta izan: “*Jai zeukan kutxatxoan gainean birukitxoak, x-formako barandak, lauki-formako leihotxo ilarak, eta Ilustrazioko kutsuko perspektibak egiten ez zituenak*” (3).

Artean, estilo postmodernoa sakontzeko aldizkari handinahi bat argitaratu zen Donostiako eskolaren orbitatik, Bilboko Faustino Orbegozo fundazioak sustatuta. 1988an hasi ziren plazaratzen *Composición arquitectónica, art & architecture* delakoa. Alabaina, haren ildo editoriala, Rossiren arrazionaltasunaren bide elitistatik bainoago, Robert Venturi estatubatuarren kitsch kutsuko arkitektura populistarenetik gidatu zen gehiago, eta handik bost urtetara bertan behera utzi zuten argitalpena.

(1) Unzurrunzaga, 2009: 41

(2) Ruiz de Samaniego, 2004: 81

(3) Díez del Corral, 2003

Eraberritutako San Leonardo etxe-uhartearen axonometria. Boloniako PEEP. Pier Luigi Cervellati, 1973

Hiriguneen iraunkortasuna

Arrazionalismo berriak ondorio onuragarriagoak ekarri zituen Euskal Herriko hirigintzaren jakintza-arlorra. Engaiamendu teorikoari dagokionez, eta hiriaren ulerkera arkitektonikoan sakontze aldera, Linazasorok *Permanencias y arquitectura urbana. Las ciudades vascas de la época romana a la Ilustración* (Iraunkortasunak eta hiri-arkitektura. Euskal Herriko hiriak garai erromatarretik Ilustraziora) azterlan aipagarria argitaratu zuen 1978an, 31 urte bakarrik zituela. Bertan, Julio Caro Barojaren hainbat ideia oinarri, Euskal Herriko hiribilduen finkamendu mota nagusien azterketa egin zuen, erreferentziaz betetako katalogo morfologiko, tipologiko eta kartografiko bat osatzeko asmoarekin. Ondorio nabarmenen artean, hiri historikoaren birmoldaketa ez zela zertan suntsiketari oinarritu: hiri historikoari hiri moderno gehitu edo erantsi egin behar zitzaion, ez hura guztiz ordezkatu.

Tendenzako arkitektoek dagoeneko aurreratua zuten ideia hori 60ko hamarkadaren amaieran, bai eta praktikara eramana ere, Boloniako hirigune historikoaren Plan Erregulatuazilean, 1971n onetsia. Hirigileak, Pier Luigi Cervellati arkitekto eta hiriko alkateak, dena den, ez zuen alde zaharra ondare arkitektoniko gisa soilik ulertu: ondare sozioekonomikoa eta soziopolitikoa ere bazen, eta, hortaz, haren bizitasuna perspektiba bikoitz horretatik berreskuratzen saiatu zen. Horregatik jarri zuen indarrean bigarren plan osagarri bat 1973an, eraikinen birgaitze herritar —*popolare*— eta ekonomikoa lortzera bideratua, kudeaketa publikoa zein pribatua sustatu nahi zituena. Harrezkero Boloniako *Cervellati plana* Europako hiriguneak birgaitzeko paradigma bihurtu zen.

Italian hazitako hiri-sentsibilitate berri horri esker, **Euskal Autonomia Erkidego sortu berrian 80ko hamarkadan ekin zitzaion hirigune historikoak aztertzeko eta eraberritzeko asmo handiko estrategiari**. Aitzindarien artean Tolosa, Ordizia, Guardia, Arrasate eta Ondarroa nabarmendu daitezke. 1983ko ondarearen bir-

gaitzeari buruzko 278 dekretua oinarri, hainbat alde zahar —ia 70— Birgaituntza Osorako Gune izendatu zituzten. Horrela, udalekin batera Barne Berrikuntza eta Birgaituntzarako Plan Bereziak idatzi ziren han eta hemen. Politika horren emaitzak gaur egun ditugu ikusgai. Euskal hiribilduetako alde zaharrak dira espekulazio garapenzalearen atzaparretan erori ez diren hiri puska bakarrak. Dena den, hirigune historikoen partzelazioa, lerrokadurak eta profil orokorrak errespetarazi dira, oro har, baina ondare fisikoaren mantentzeaz gain, bada garaia Boloniako esperientziako bigarren planaren —*Piano di Edilizia Economica e Popolare*— mamiari arreta handiagoa jartzeko, erdigune historikoen *popolo* edo gizarte-ondarea ere mantentzen saiatuz, paseko turistak erakartzeko museo hutsak bihurtu ez daitezzen, hots, hiria proiektu arkitektoniko soilak izan ez dadin.

Bibliografia

- DÍEZ DEL CORRAL, J. (2003): “El cementerio de Módena, Italia, Aldo Rossi / El cementerio de Estocolmo, Suecia, Gunnar Asplund”, *elHALL*, 67.
- JENCKS, C. (1986): *El lenguaje de la arquitectura posmoderna*, Gustavo Gili, Bartzelona [ISBN 84-252-1195-6].
- MARTÍ, C. (1993): *Las variaciones de la identidad. Ensayo sobre el tipo en arquitectura*, Ediciones del Serbal, Bartzelona [ISBN 84-7628-102-1].
- RUIZ DE SAMANIEGO, A. (2004): *La inflexión posmoderna: los márgenes de la modernidad*, Akal, Madril [ISBN 84-460-1840-3].
- UNZURRUNZAGA, X. (2009): “Treinta años de docencia del urbanismo en la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de San Sebastián” in A. López de Aberasturi eta K. Goikoetxea (arg.), *Un urbanismo docente*, EHU, Zarautz [ISBN 978-84-9860-297-5].

* Unai Fernandez de Betoño arkitektoa eta EHUko irakaslea da.